

управління капіталом та інші. Р. Каплан¹, наприклад, стверджує, що прийоми стратегічного управлінського обліку були розроблені, в першу чергу, для підтримки загальної конкурентної стратегії компанії, головним чином за рахунок більш досконалого обліку собівартості продукції і послуг.

Не можна не відзначити зовнішню спрямованість інформації стратегічного управлінського обліку. Так, Сіммондз (1981), першим вжив термін «стратегічний управлінський облік», вважаючи такий облік засобом аналізу власного бізнесу і бізнесу конкурентів. Бромвіч визначив стратегічний управлінський облік як засіб аналізу фінансової інформації про ринки продукції компанії, витрати виробництва конкурентів, структуру витрат і процесу реалізації стратегій компанії і конкурентів на цих ринках протягом декількох звітних періодів. Не заперечуючи появу нового виду обліку, його змісту, зауважимо, що в системі корпоративного управління рівнозначними є дві сторони однієї і тієї ж проблеми — обліково-аналітичного інформаційного забезпечення. Функції управління (планування, облік, контроль, аналіз, регулювання), які є базовими у формуванні інформаційного забезпечення, слід розглядати в двох аспектах: обліково-аналітичне забезпечення корпоративного управління, як загальний аспект, і обліково-аналітичне забезпечення звітності, як приватний аспект.

1.16 ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ ОКРЕМИХ ВИДІВ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Підприємницька діяльність, окрім отримання прибутку суб'єктами господарювання, спрямована й на ефективний розвиток економіки країни у цілому. Досягти цього практично неможливо без існування дієвої системи контролю як зовнішнього, так і внутрішнього. Які б прогресивні методи управління не використовувало підприємство, без добре налагодженої системи внутрішнього контролю досягти максимальних результатів неможливо. Якісна організація системи внутрішнього контролю є не лише необхідною умовою функціонування для конкретного підприємства, а й має стати пріоритетним напрямом розвитку економіки, особливо зараз — коли Україна стала на шлях євроінтеграції.

¹ Каплан Роберт С., Нортон Дейвид П. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. -М: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2003.

Внутрішній контроль - це процес постійного впливу на об'єкти через відстеження відхилень та корекції управлінських рішень задля приведення фактичного стану об'єктів до бажаного

Ефективна система внутрішнього контролю дозволяє керівництву впевнитись, що діяльність підприємства знаходиться у відповідності з вимогами чинного законодавства, затвердженою обліковою політикою та іншими директивно-нормативними документами, а також внутрішніми регламентами.

Дебіторська заборгованість — це складова оборотного капіталу, яка представляє собою вимоги до фізичних чи юридичних осіб щодо оплати товарів, робіт, послуг. Збільшення дебіторської заборгованості означає вилучення коштів з обороту, що, у свою чергу, вимагає додаткового фінансування.

Розмір дебіторської заборгованості визначається багатьма факторами, які поділяються на зовнішні та внутрішні. Зовнішні фактори практично не залежать від підприємства і обмежити їх вплив досить складно. Внутрішні — залежать від того, наскільки працівники підприємства володіють навичками управління дебіторською заборгованістю. У силу цього одним із найважливіших об'єктів внутрішнього контролю часто стає саме дебіторська заборгованість.

У Балансі (Звіті про фінансовий стан) дебіторська заборгованість відображається у трьох напрямках (табл. 1).

Таблиця 1 - Види дебіторської заборгованості для цілей внутрішнього контролю

Види дебіторської заборгованості		Код рядка
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги		1125
Дебіторська заборгованість за розрахунками:	За виданими авансами	1130
	З бюджетом:	1135
	у т.ч. з податку на прибуток	1136
	З нарахованих доходів	1140
	Із внутрішніх розрахунків	1145
Інша поточна дебіторська заборгованість		1155

Побудовано автором за даними²

Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги є найбільш поширеним та висвітленим у фаховій літературі видом дебіторської заборгованості. Оскільки вона розглядалась нами у якості екту

Внутрішній контроль процесів матеріального забезпечення в системі управління підприємством: [Монографія] / Т.В. Фоміна, О.Б. Пугаченко; за редакцією Г.М. Давидов. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – С. 13

²*Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку I «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 (із змінами та доповненнями)*

внутрішнього контролю у попередніх роботах ¹, ², ³, то тут приділено увагу малодослідженим видам дебіторської заборгованості — дебіторська заборгованість за розрахунками (рядки 1130, 1135, 1136, 1140, 1145) та інша поточна дебіторська заборгованість (рядок 1155).

За дебетом рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами» відображається виникнення дебіторської заборгованості, за кредитом — її погашення чи списання. Внутрішній контроль кожного з видів іншої поточної дебіторської заборгованості включає в себе певний перелік необхідних контрольних процедур, притаманних конкретному напрямку її виникнення.

Об'єкти внутрішнього контролю дебіторської заборгованості за розрахунками наведено у таблиці 2.

Так, при перевірці правильності формування дебіторської заборгованості за виданими авансами внутрішньому контролеру необхідно здійснити наступні контрольні процедури:

- перевірка наявності та оцінка укладених договорів, які передбачають перерахування авансів постачальниками на предмет їх законності, доцільності та належності;
- перевірка документального оформлення операцій за виданими авансами;
- перевірка правильності групування дебіторської заборгованості за виданими авансами та дотримання строків її погашення,
- перевірка повноти і правильності включення до даної статті Балансу (Звіту про фінансовий стан) суми сплаченого авансового внеску з податку на прибуток згідно із вимогами податкового законодавства;
- перевірка правильності застосування субрахунків бухгалтерського обліку щодо виданих авансів, які передбачені законодавчо;
- перевірка сутності операцій, які формують величину виданих авансів на предмет недопущення перерахування коштів фіктивним контрагентам та існування безтоварних операцій;

¹Внутрішній контроль процесіє матеріального забезпечення в системі управління підприємством [Монографія] / Т.В. Фоміна, О.Б. Пугаченко; за редакцією Г.М. Давидов. - Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. - С. 13

²Фоміна Т.В. Методичні підходи до аудиторської перевірки дебіторської заборгованості в рамках розробки внутрішньофірмових стандартів аудиту / Т.В. Фоміна // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. Випуск 245: В 5 т. - Т. II. - Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. - С. 435-445

³Пугаченко О.Б. Концептуальні засади організації внутрішнього контролю в системі управління економічною безпекою суб'єктів господарювання / О.Б. Пугаченко, Т.В. Фоміна // Управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання : обліково - аналітичне забезпечення [Колективна монографія] / За ред. Черевка О.В., Гнилицької Л.В., Мігус І.П. - Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А., 2015. - С. 143-172

- перевірка правильності відображення у рядку 1130 Балансу (Звіту про фінансовий стан) суми дебіторської заборгованості за виданими авансами.

Таблиця 2 — Об'єкти внутрішнього контролю дебіторської заборгованості за розрахунками

Об'єкт	Контрольна процедура
371 «Розрахунки за виданими авансами»	Перевіряється правильність формування суми авансів, наданих іншим підприємствам у рахунок наступних платежів, а також сплачений авансовий внесок із податку на прибуток згідно з податковим законодавством
373 «Розрахунки за нарахованими доходами»	Перевіряється правильність даних про нараховані дивіденди, проценти, роялті тощо
377 «Розрахунки з іншими дебіторами»	Перевіряються операції лише у частині пов'язаних сторін
361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями та замовниками»	
682 «Внутрішні розрахунки»	Суми за даними субрахунками перевіряються лише з внутрішніх розрахунків, зокрема між учасниками групи тощо
683 «Внутрішньогосподарські розрахунки»	
641 «Розрахунки за податками»	Перевірці підлягає правильність формування дебіторської заборгованості фінансових і податкових органів, а також суми переоплат за податками, зборами та іншими платежами до бюджету
642 «Розрахунки за обов'язковими платежами»	
631 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»	Перевірці підлягає правильність формування дебетового сальдо за рахунком 63 «Розрахунки з постачальниками» у розрізі контрагентів і договорів за якими перераховано аванси. Це буде доцільним лише у випадку, коли підприємство у бухгалтерському обліку не використовує субрахунок 371 «Розрахунки за виданими авансами», а напряду відображає виданий аванс за дебетом рахунка 63 «Розрахунки з постачальниками», що трапляється доволі часто
632 «Розрахунки з іноземними постачальниками»	

Побудовано автором за даними¹

Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом відображає заборгованість фінансових та податкових органів у частині сплати податків та інших обов'язкових платежів. Податковим кодексом України передбачено сплату таких видів податків: податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, акцизний податок,

¹ Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291 (зі змінами та доповненнями)

екологічний податок, рентна плата, мито, податок на майно, єдиний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір¹. Всі зазначені податки та збори повинні знаходити своє відображення у рядку 1135 Балансу (Звіту про фінансовий стан).

Під час перевірки дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом внутрішній контролер діє так:

- вивчає склад та структуру заборгованості за відповідними податками, зборами, обов'язковими платежами;
- встановлює причин та наслідки виникнення такої заборгованості;
- перевіряє відповідність законодавству і коректність бухгалтерських проведення щодо обліку розрахунків з бюджетом за окремими видами податків та зборів;
- звіряє дані Запитів щодо розрахунків з бюджетом на певну дату, отриманих із системи електронного обігу документів MeDoc, електронного кабінету платника податків (або іншого програмного ресурсу), з даними бухгалтерського обліку підприємства, аналізує відхилення та встановлює причину їх виникнення;
- оцінює доцільність та необхідність переплати сум податків, зборів, обов'язкових платежів, що формують дебіторську заборгованість за розрахунками з бюджетом;
- перевіряє правильність та повноту відображення дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом у рядку 1135 Балансу (Звіту про фінансовий стан). На даному етапі внутрішній контролер повинен мати на увазі те, що у рядку 1136 Балансу (Звіту про фінансовий стан) наводиться сума «переплаченого» податку на прибуток, без урахування авансових платежів з податку на прибуток (авансові платежі з податку на прибуток включаються до рядка 1130). Даний рядок має інформативний характер і не включається до загального підсумку Балансу (Звіту про фінансовий стан), адже він відображається у загальній сумі рядка 1135 «Дебіторська заборгованість за виданими авансами».

Наступним об'єктом внутрішнього контролю дебіторської заборгованості з розрахунками є дебіторська заборгованість з нарахованих доходів. У статті 1140 «Дебіторська заборгованість з нарахованих доходів» Балансу (Звіту про фінансовий стан) відображається сума нарахованих дивідендів, відсотків, роялті тощо, що підлягають надходженню. Під час внутрішнього контролю дебіторської заборгованості з нарахованих дивідендів необхідно здійснити перевірку:

- правильності розподілу та групування дивідендів у відповідності до їх видів, форми виплати (грошова, негрошова, змішана) та джерел надходження (конкретні дебітори);

¹Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року М2755-VI (зі змінами та доповненнями)

- правильності обчислення суми дивідендів;
 - наявності та правильності складання документів, якими оформлюються операції за нарахованими дивідендами (довідки та розрахунки бухгалтерії, статутні документи тощо);
 - коректності та відповідності законодавству кореспонденції рахунків та бухгалтерських проведеннь щодо обліку нарахованих дивідендів. У даному випадку внутрішній контролер повинен враховувати те, що у разі, якщо дивіденди отримують від підприємства, яке не є асоційованим, дочірнім або спільним щодо підприємства-одержувача дивідендів, облік ведеться за дебетом субрахунку 373 «Розрахунки за нарахованими доходами» та кореспондуючим субрахунком 731 «Дивіденди одержані». Якщо ж підприємство-одержувач дивідендів здійснило фінансові інвестиції в асоційоване або дочірнє підприємство і веде облік таких інвестицій за методом участі в капіталі, то воно при відображенні в обліку нарахованих до отримання дивідендів має керуватися нормами П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції»;
 - відповідності вимогам податкового законодавства порядку оподаткування дивідендів, що отримані від юридичних осіб, які не є платниками податку на прибуток або є резидентами із джерелом їх виплати від нерезидента (у тому числі ті, що мають офшорний статус або не перебувають під контролем платника податку-резидента, який отримує дивіденди);
 - своєчасності формування доходу від отримання дивідендів для цілей оподаткування податком на прибуток (дивіденди мають включатися до складу доходів за наслідками податкового періоду, на який припадає отримання таких дивідендів).
- Внутрішній контроль дебіторської заборгованості за відсотками, які підлягають отриманню включає в себе перевірку:
- відповідності законодавству та доцільності укладених договорів, які передбачають отримання відсотків;
 - правильності розподілу та групування дебіторів у відповідності до видів доходів (відсотки за строковим банківським вкладом, термінові депозити, оформлені у вигляді цінних паперів (деPOSITИВНИХ СЕРТИФІКАТИВ), ОВДП - цінні папери, що засвідчують внесення грошових коштів до державного бюджету і підтверджують зобов'язання уряду відшкодувати їх власникам номінальну вартість цих паперів в обумовлені строки, з виплатою доходу, якщо це передбачається умовами випуску тощо);
 - коректності та відповідності законодавству кореспонденції рахунків та бухгалтерських проведеннь щодо обліку відсотків, які підлягають отриманню. Як правило, відсотки за депозитними та іншими подібними договорами передбачають здійснення бухгалтерського проведення за дебетом субрахунку 373 «Розрахунки за нарахованими доходами» у кореспонденції із субрахунком 732 «Відсотки одержані»;

- дотримання законодавчих вимог податкового законодавства щодо оподаткування відсотків одержаних:

- своєчасності формування доходу від отриманих відсотків. Тут внутрішній контролер повинен звернути увагу на те, що: дохід від депозитів із щомісячною, щоквартальною, щотижневою та іншою регулярною виплатою відсотків визнається кожного дня регулярної виплати, яку передбачено депозитним договором; дохід від депозитів з виплатою відсотків у кінці строку (зокрема за регулярної їх капіталізації протягом дії договору) - визнається у день закінчення терміну договору; дохід від авансових депозитів— у день одержання авансових відсоткових виплат; дохід від нарахування відсотків на залишок за поточним рахунком — визнається на момент формування кожної звітності з податку на прибуток (через відсутність у більшості договорів розрахунково-касового обслуговування фінального терміну дії договору).

Наступним об'єктом внутрішнього контролю дебіторської заборгованості з нарахованих доходів є дебіторська заборгованість, що виникла унаслідок нарахування доходів від роялті.

Роялті — будь-який платіж, отриманий як винагорода за користування або за надання права на користування будь-яким авторським та суміжним правом на літературні твори, твори мистецтва або науки, включаючи комп'ютерні програми, інші записи на носіях інформації, відео- або аудіокасети, кінематографічні фільми або плівки для радіо- чи телевізійного мовлення, будь-яким патентом, зареєстрованим знаком на товари і послуги чи торговельною маркою, дизайном, секретним кресленням, моделлю, формулою, процесом, правом на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду (ноу-хау)¹.

Внутрішній контроль дебіторської заборгованості за отриманим роялті включає в себе перевірку:

- договорів (у тому числі ліцензійних договорів та субліцензій) на предмет їх відповідності законодавству та доцільності укладення (внутрішній контролер звертає увагу на визначення у договорах розміру, порядку і строків виплат за використання об'єкта права інтелектуальної власності);

- документального оформлення операцій з роялті, що передбачає отримання доходу (перевіряються первинні документи, які відображають нарахування та виплату роялті (розрахунки, бухгалтерські довідки, банківські та касові документи, звіт про нарахування роялті за певний період), складені у порядку та строки виплат за використання об'єкта права інтелектуальної власності, встановлені в ліцензійній угоді);

- правильності розподілу та групування роялті у відповідності до їх видів (згідно визначення видів роялті у нормативних документах), форми

¹ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 29.11.1999р. № 290 (із змінами та доповненнями)

виплати (грошова, негрошова, змішана) та дебіторів (резиденти, нерезиденти, нерезиденти з офшорних зон, фізичні особи, юридичні особи тощо);

- коректності та відповідності законодавству кореспонденції рахунків та бухгалтерських проведення щодо обліку розрахунків за роялті, що підлягає отриманню. Як правило, такі операції передбачають здійснення бухгалтерського проведення за дебетом субрахунку 373 «Розрахунки за нарахованими доходами» та кореспондуючим субрахунком 719 «Інші доходи від операційної діяльності»;

- порядку відображення операцій із роялті у податковій звітності з податку на додану вартість (отримання роялті у грошовій формі або у вигляді цінних паперів не є об'єктом оподаткування ПДВ, тому вказані операції підлягають відображенню у податковій звітності з податку на додану вартість як такі, що не є об'єктом оподаткування);

- правильності визначення об'єкту оподаткування податком на прибуток від операцій з роялті.

Також об'єктом внутрішнього контролю дебіторської заборгованості за розрахунками є дебіторська заборгованість з внутрішніх розрахунків. Внутрішній контролер під час перевірки даного об'єкту повинен враховувати те, що у рядку 1145 «Дебіторська заборгованість за розрахунками з внутрішніх розрахунків» Балансу (Звіту про фінансовий стан) відображається тільки заборгованість пов'язаних сторін і заборгованість із внутрішніх розрахунків, зокрема між учасниками групи тощо. Перевірці підлягають обороти та правильність формування залишків за субрахунками 682, 683 та 36, 377 - у частині пов'язаних сторін.

На субрахунку 682 «Внутрішні розрахунки» ведеться облік всіх видів поточних розрахунків з дочірніми і асоційованими підприємствами. На субрахунку 683 «Внутрішньогосподарські розрахунки» ведеться облік внутрішньогосподарських розрахунків з виробничими одиницями і господарствами, виділеними на окремий баланс, за взаємним відпуском матеріальних цінностей; реалізацією продукції, робіт, послуг, передачею витрат загальноуправлінської діяльності; виплатою заробітної плати працівникам цих господарств; за іншими видами розрахунків. Передача активів (основних засобів, готової продукції, товарів тощо) від одного підрозділу (філії) іншому, виділеному на окремий баланс, відображається за кредитом рахунків обліку відповідних активів і дебетом субрахунку 683 «Внутрішньогосподарські розрахунки», а їх одержання - зворотною кореспонденцією цих рахунків¹.

Внутрішній контроль внутрішніх розрахунків передбачає перевірку:

- можливого факту участі господарюючого суб'єкта у господарському об'єднанні (групи, асоціації, корпорації, консорціуми, концерни тощо);

¹Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999р. №291 (зі змінами та доповненнями)

- правильності віднесення певних господарюючих суб'єктів до пов'язаних осіб (дочірні, холдингові, спільні тощо);
- правильності ідентифікації статусу відокремленого структурного підрозділу (філія, представництво тощо)
- ступеню децентралізації обліку;
- правильності ведення аналітичного обліку внутрішніх та внутрішньогрупових розрахунків;
- правильності складання консолідованої фінансової звітності (за необхідності).

Об'єкти внутрішнього контролю іншої поточної дебіторської заборгованості згруповано у таблиці 3.

Внутрішній контролер повинен пам'ятати, що показники, які відображено у рядку 1155 «Інша поточна дебіторська заборгованість» Балансу (Звіту про фінансовий стан) наводяться за вартістю, що визначається згідно з П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість».

Внутрішній контроль розрахунків з підзвітними особами здійснюється за наступними етапами:

- перевірка документального оформлення операцій з підзвітними особами (наявність Звітів про використання коштів, наданих на відрядження або у під звіт, якість і повнота їх заповнення; санкціонування операцій тощо);

перевірка наявності необхідних підтверджуючих документів, за якими визнають витрати, понесені підзвітними особами (касові чеки, товарні чеки, квитанції тощо); у випадках, коли підзвітна особа направлена у відрядження перевіряється наявність належними чином оформленого Наказу на відрядження;

- перевірка повноти та своєчасності звітування підзвітних осіб;
- перевірка відсутності фактів видачі коштів у підзвіт за наявності невідзвітованих сум;
- перевірка правильності відображення в обліку операцій з підзвітними особами.

Внутрішньому контролеру слід звернути особливу увагу на порядок видачі та звітування за підзвітні кошти за умови використання корпоративних пластикових карток.

Внутрішній контроль розрахунків за претензіями здійснюється у такому порядку:

- з'ясування причин за якими було висунуто претензію контрагенту;
- перевірка документального оформлення операцій, пов'язаних з висуненням претензії (складання акту, протоколу, претензії тощо);
- підтвердження факту, що залишок за рахунком 374 «Розрахунки за претензіями» дійсно є наслідком претензійної роботи;
- оцінка стану та ефективності претензійної роботи на підприємстві;
- перевірка правильності відображення в обліку розрахунків за претензіями.

Таблиця 3 - Об'єкти внутрішнього контролю іншої поточної дебіторської заборгованості

Об'єкт	Контрольна процедура
372 «Розрахунки з підзвітними особами»	Перевіряється правильність формування сальдо за даним рахунком, яке може бути як дебетовим, так і кредитовим. У залежності від того, яке сальдо за цим рахунком (дебетове чи кредитове) інформація про розрахунки з підзвітними особами може відображатись або у складі оборотних активів підприємства, або у складі його зобов'язань
374 «Розрахунки за претензіями»	Перевіряється правильність формування інформації з обліку розрахунків за претензіями, які висунуто постачальникам, підрядникам, транспортним та іншим організаціям, а також за пред'явленими їм та визнаними ними штрафами, пенями, неустойками
375 «Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків»	Перевіряється правильність ведення обліку розрахунків за відшкодуванням підприємству завданих збитків у результаті нестачі і втрат від псування цінностей, нестачі та розкрадання грошових коштів, якщо винуватця виявлено
376 «Розрахунки за позиками членам кредитних спілок»	Перевіряється правильність ведення обліку розрахунків за позиками членам кредитних спілок
377 «Розрахунки з іншими дебіторами»	Перевірці підлягає порядок ведення обліку розрахунків за операціями, облік яких не відображається на інших субрахунках рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами» (розрахунки за операціями, пов'язаними із здійсненням спільної діяльності (без створення юридичної особи), усі види розрахунків із працівниками (крім розрахунків за виплатами працівникам та з підзвітними особами), інші розрахунки)
378 «Розрахунки з державними цільовими фондами»	Перевіряється правильність ведення обліку розрахунків з державними цільовими фондами, зокрема розрахунків з тимчасової непрацездатності
65 «Розрахунки за страхуванням»	Перевірці підлягає інформація про формування дебетового сальдо за рахунком 65 «Розрахунки за страхуванням», який відображає погашення заборгованості та витрачання коштів страхування на підприємстві

Побудовано автором за даними¹

На основі звірки отриманих від контрагента супроводжувальних документів і прибуткових документів підприємства внутрішній контролер з'ясовує відповідність умов за кількістю, асортиментом, якістю, термінами доставки, а також суму невідшкодованих збитків, нестягнутих штрафних санкцій і винних у цьому осіб. Дотримання порядку розрахунків передбачає пред'явлення претензій безпосередньо у момент виникнення таких випадків.

¹Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291 (зі змінами та доповненнями)

Внутрішньому контролеру необхідно дослідити претензії, що знаходяться у стадії судового розгляду; наявність випадків незадоволення висунутих претензій; причини відмови у задоволенні претензій; відповідальність винних осіб у невисуненні претензій.

При перевірці правильності ведення обліку розрахунків за позиками членів кредитних спілок внутрішній контролер повинен ознайомитись зі специфікою їх створення та функціонування. Члени кредитної спілки з обумовленою у договорі періодичністю вносять членські внески, за рахунок яких, за погодженою схемою кредитування, здійснюється видача фінансового кредиту одному або декільком членам кредитної спілки. Вони є добровільними об'єднаннями громадян, що належать до небанківських кредитно-фінансових установ і вважаються неприбутковими організаціями.

Слід зважати на те, що Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» регламентовано вимогу створення структурного підрозділу відділу внутрішнього аудиту (контролю) або визначення окремої посадової особи (відповідального працівника) для проведення внутрішнього контролю діяльності кредитної спілки. До його завдань входить: нагляд за поточною діяльністю та її результатами, контроль за дотриманням законодавства, аналіз інформації про діяльність фінансової установи, професійну діяльність її працівників і випадки перевищення повноважень посадовими особами¹.

Законом України «Про кредитні спілки» передбачено, що періодичний внутрішній контроль у кредитній спілці здійснюють ревізійна комісія та спостережна рада, поточний внутрішній контроль - структурний підрозділ внутрішнього контролю. Періодичність, напрями і форми проведення перевірок діяльності спілки (за наявності також відокремлених підрозділів) та порядок і форми звітування про них затверджуються внутрішнім Положенням про фінансове управління². До складу ревізійної комісії обираються члени спілки, які не входять до складу інших органів управління та не перебувають із нею в трудових відносинах³. До інструментарію ревізійної комісії відносяться права на доступ до будь-якої документації спілки та тимчасового призупинення повноважень посадової особи установи.

Під час перевірки внутрішній контролер звертає увагу на статут кредитної спілки та наявність передбачених законодавством обов'язкових пунктів. Слід пам'ятати, що кредитні спілки віднесені до неприбуткових організацій, а тому не сплачують податок на прибуток із внесків членів спілки та з відсотків за позики, а також не сплачують податок на додану

¹Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р. №2664-111 (зі змінами і доповненнями)

²Перелік внутрішніх положень та процедур кредитної спілки: Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 25.11.2003 №116

³ Закон України «Про кредитні спілки» від 20.12.2001 р. № 2908-111 (зі змінами і доповненнями)

вартість. Підставою для записів за дебетом субрахунку 376 «Розрахунки за позиками членам кредитних спілок» є договір між членами кредитної спілки, видаткові касові ордери, платіжні доручення, за кредитом - авізо щодо оприбуткування майна учасника, який веде спільні справи, накладна, прибутковий касовий ордер тощо. Перевіряється також, щоб аналітичний облік вівся за кожною виданою позикою або кожним членом спілки.

Внутрішній контроль якості обробки кредитів відповідно до внутрішніх правил та положень на підставі вибіркової перевірки окремих кредитів включає в себе оцінку:

- дотримання процедури ідентифікації позичальника (наявність документів, необхідних для отримання кредиту, перелік яких встановлений внутрішніми правилами та/або вимогами законодавства та їх належність);
- кредитного договору на предмет його відповідності вимогам законодавства та внутрішнім положенням (Положення про фінансові послуги, Закон України «Про захист прав споживачів», Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», Ліцензійні умови провадження діяльності кредитних спілок), а також договорів забезпечення;
- процедур економічної оцінки позичальника (думка кредитного фахівця щодо ризиків, пов'язаних із конкретним позичальником тощо);
- надійності застави та поручителів;
- порядку обробки кредитних договорів (коштроль за надходженням платежів, періодична оцінка кредитного ризику тощо);
- дотримання сторонами умов кредитних договорів;
- відповідності облікових даних умовам укладених договорів (рішення спостережної ради, планові графіки платежів тощо)¹;
- ведення обліку за субрахунком 376 «Розрахунки за позиками членам кредитних спілок»;
- якості аналітичних і синтетичних реєстрів обліку та порядку відображення даних у фінансовій, статистичній та податковій звітності.

При перевірці правильності операцій, які відображаються на субрахунку 377 «Розрахунки з іншими дебіторами», внутрішній контролер повинен чітко встановити, які саме операції підлягають відображенню на цьому субрахунку. При здійсненні фінансово-господарської діяльності підприємства також проводять розрахунки із працівниками за виконавчими листами, з продажу основних засобів, з розрахунків з батьками дітей, які знаходяться в дитячих дошкільних установах, розрахунки за оренду приміщень, машин і устаткування та землі, розрахунки за операціями, що пов'язані із здійсненням спільної діяльності (без створення юридичної особи), всі види розрахунків з працівниками (окрім розрахунків з оплати

¹Методичні рекомендації щодо проведення аудиту фінансової звітності кредитних спілок відповідно до міжнародних стандартів аудиту: затв. Рішення Аудиторської Палати України від 01.11.12 р. № 260/6

праці і підзвітними особами), інші розрахунки. З розвитком житлового будівництва, садівництва і городництва практикується видача працівникам позик на індивідуальне і кооперативне будівництво, придбання або будівництво садових будиночків і впорядкування садових ділянок. Видачу позик і розрахунки за ними банк здійснює через підприємство. Позики видають працівникам під їх зобов'язання» оформлені відповідно до правил банківського кредитування.

Субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» призначений для ведення обліку дебіторської заборгованості за такими видами розрахунків:

- з організаціями і особами за виконавчими документами — суми утриманих із заробітної плати працівників на користь фізичних осіб і підприємств відповідно до виконавчих документів або рішення судових органів;

- з підприємствами, кооперативами і громадськими організаціями — за придбані основні засоби;

- з орендарями нежитлових приміщень, з наймачами квартир і мешканцями гуртожитків - з квартирної плати та інших комунально-побутових послуг;

- з працівниками - за отримані від них продукцію для реалізації;

- розрахунки з різними іноземними дебіторами (нерезидентами);

- розрахунки з операцій, що пов'язані зі здійсненням спільної діяльності підприємств;

- з працівниками підприємства за наданими їм позиками¹.

Під час внутрішнього контролю розрахунків з іншими дебіторами необхідно перевірити:

- правильність ідентифікації розрахунків, які повинні обліковуватись на субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами»;

- наявність, належність та порядок оформлення первинних документів з обліку розрахунків з іншими дебіторами (виконавчі листи, договори, накладні, акт передачі тощо);

- правильність відкриття та ведення відомостей аналітичного обліку за кожним видом розрахунків (Відомість аналітичного обліку розрахунків з мешканцями квартир та гуртожитків, Відомість аналітичного обліку розрахунків з батьками за утримання їх дітей у дитячих закладах, Відомість обліку розрахунків з громадянами з передачі молодняка тварин або птиці на вирощування тощо);

- дотримання вимог законодавства та внутрішніх документів при веденні аналітичного обліку у розрізі окремих дебіторів (покупець основних засобів, квартиронаймач, платник аліментів тощо);

¹Бухгалтерський облік у виробничих та агросервісних кооперативах [підручник]: / За заг. ред В.Я. Плаксієнка / В.Я. Плаксієнка, Л.О. Мармуль, Т.Г. Маренич, Т.Г.Камінська М.І. Гордієнко, Г.Є. Павлова., С.В. Скрипник, О.В. Ільчак - К. : Центр учбової літератури, 2014. -С 118-119

- відповідність даних аналітичного, синтетичного обліку та звітності у частині розрахунків з іншими дебіторами.

Субрахунок 378 «Розрахунки з державними цільовими фондами» передбачено для обліку розрахунків із тимчасової непрацездатності (у частині лікарняних, які виплачуються за рахунок Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності), путівок (придбаних відповідним цільовим фондом і переданих підприємству для надання працівникам або членам їх сімей), допомога на поховання тощо.

Внутрішній контроль розрахунків з державними цільовими фондами передбачає перевірку:

- правильності застосування субрахунку 378 «Розрахунки з державними цільовими фондами». На цьому етапі необхідно звернути увагу на те, що даний субрахунок застосовується лише для лікарняних, які оплачує Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності (Дебет 378 «Розрахунки з державними цільовими фондами» - Кредит 66 «Розрахунки за виплатами працівникам»). Для оплати працівникам перших п'яти днів непрацездатності за рахунок коштів підприємства згідно законодавства передбачено використання такого бухгалтерського проведення: Дебет 94 «Інші витрати операційної діяльності» - Кредит 66 «Розрахунки за виплатами працівникам»);

- наявності первинних документів та відповідності їх оформлення. Особлива увага внутрішнього контролера приділяється правильності оформлення листка непрацездатності (бланк листка непрацездатності складається з трьох частин: корінець; лицьовий бік; зворотний бік. Корінець заповнюється і залишається у медичному закладі, тому перевіряємо правильність заповнення лише лицьового та зворотного боків). Внутрішній контролер повинен перевірити таблицю обліку робочого часу на предмет відповідності кількості днів хвороби у ньому даним листка непрацездатності. Звертається увага на заклад, який видав листок непрацездатності, адже відповідно до Інструкції про порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність громадян існує перелік медичних установ, які мають на це право. Внутрішній контролер повинен перевірити порядок закриття листка непрацездатності (він видається і закривається в одному і тому ж лікувально-профілактичному закладі, крім випадків долікування у реабілітаційних відділеннях санаторно-курортних закладів; за наявності показань для подальшого лікування іншим лікувально-профілактичним закладом видається новий лікарняний як продовження попереднього);

- правильності ідентифікації допомоги (допомога по тимчасовій непрацездатності обчислюється виходячи із нарахованої заробітної плати, з якої сплачуються страхові внески, але у розрахунку на місяць не вище за розмір мінімальної заробітної плати, установлені законом у місяці настання страхового випадку; допомога по вагітності та пологам - виходячи із нарахованої заробітної плати, з якої сплачуються страхові внески, але у

розрахунку на місяць не вище двократного розміру мінімальної заробітної плати та не менше за розмір мінімальної заробітної плати, установленого законом у місяці настання страхового випадку, допомога на поховання);

- арифметичного розрахунку допомоги по тимчасовій непрацездатності або допомоги по вагітності і пологам (визначення страхового стажу для застосування відповідного коефіцієнту, визначення середньої заробітної плати тощо);

- наявності та належної реєстрації Рішень про призначення або відмову у призначенні матеріального забезпечення (допомоги по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною), вагітності та пологам, на поховання), а також Протоколів комісії Із соціального страхування щодо призначення матеріального забезпечення за наявності обмежень розміру допомоги;

- правильності складання та своєчасності подання Заяви-розрахунку (складається за формою, наведеною у додатку до Порядку фінансування страхувальників для надання застрахованим особам матеріального забезпечення за рахунок коштів ФСС з ТВП);

- правильності ведення бухгалтерського обліку розрахунків з державними цільовими фондами;

- відповідності реєстрів аналітичного, синтетичного обліку та звітності

На окрему увагу внутрішнього контролера заслуговує порядок обліку путівок, які підприємство отримало від Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Внутрішній контролер повинен з'ясувати джерело оплати таких путівок. Тут слід мати на увазі, що окрім лікарняних, на субрахунку 378 «Розрахунки з державними цільовими фондами» ведуть облік путівок, придбаних Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності і переданих підприємству для надання працівникам або членам їх сімей. Зазначені путівки надаються для отримання працівниками підприємства або членами їх сімей санаторно-курортного лікування (за наявності у них відповідного медичного висновку). Путівки надають безкоштовно або з частковою оплатою працівниками у розмірі 10, 20, 30 чи 50%. При частковій оплаті працівники вносять кошти до каси підприємства, а підприємство перераховує їх на рахунок Фонду. Також внутрішній контролер повинен перевірити порядок звітування за отримані путівки працівниками або членами їх сімей, оскільки підприємство повинно щокварталу звітувати до Фонду за місцем реєстрації. Не пізніше 20 числа наступного за звітним періодом місяця подається Звіт про путівки на санаторно-курортне лікування та путівки до дитячих оздоровчих закладів за законодавчо встановленою формою. Крім того, перевіріці підлягає порядок ведення забалансового обліку путівок. Отримані від Фонду путівки підприємство обліковує на забалансовому субрахунку 025 «Матеріальні цінності довірителя» рахунку 02 «Активи на відповідальному зберіганні».

При видачі працівнику вартість путівок списується з цього субрахунку (отримана від працівників часткова оплата відображається записом: Дебет 301 «Каса в національній валюті» - Кредит 378 «Розрахунки з державними цільовими фондами»).

У рядку 1155 Балансу (Звіту про фінансовий стан) також наводиться дебетове сальдо за рахунком 65 «Розрахунки за страхуванням», яке відображає переплату підприємства за страховими внесками. Внутрішній контролер повинен підтвердити реальність цього залишку шляхом звірки з відповідним фондом соціального страхування.

На заключному етапі внутрішнього контролю іншої поточної дебіторської заборгованості необхідно перевірити правильність та повноту її відображення у рядку 1155 Балансу (Звіту про фінансовий стан). Внутрішній контролер повинен мати на увазі те, що у рядку 1155 Балансу (Звіту про фінансовий стан) наводиться заборгованість дебіторів, яка не відображена в окремих статтях щодо розкриття інформації про дебіторську заборгованість, або яка не може бути включена в інші статті дебіторської заборгованості та яка відображається у складі оборотних активів.

Здійснення внутрішнього контролю окремих видів дебіторської заборгованості за представленою вище методикою допоможе встановити та підтвердити її реальність, визначити проблемні ділянки обліку дебіторської заборгованості, виявити ненадійних контрагентів, з'ясувати коло осіб, які допустили виникнення простроченої та безнадійної дебіторської заборгованості тощо. Внутрішній контроль також дозволяє оцінити стан договірної і платіжної дисципліни та вжити заходів щодо недопущення виникнення проблемної дебіторської заборгованості у майбутньому. Недоліки і порушення за результатами перевірки, а також їх своєчасне усунення надасть можливість приймати якісні управлінські рішення, ефективно використовувати наявні оборотні активи, оперативно реагувати на проблемну заборгованість, що, у свою чергу, оптимізує фінансово-господарську діяльність підприємства у цілому.

Наявність дебіторської заборгованості відволікає оборотні кошти підприємства від виробничо-фінансових завдань, що знижує ліквідність активів підприємства та погіршує загальний фінансовий стан. Дієвий внутрішній контроль дебіторської заборгованості за розрахунками та іншої поточної дебіторської заборгованості має стати пріоритетним напрямом ефективного розвитку конкретного підприємства та усієї підприємницької діяльності в країні.